

Світлій пам'яті професора Володимира Соломахи (1955–2023)

In memory of Professor Volodymyr Solomakha (1955–2023)

13 грудня 2023 р. у розквіті творчих сил пішов із життя відомий український вчений-ботанік і педагог, провідний науковий співробітник Інституту агроєкології та природокористування НААН України, лауреат премії НАН України імені М.Г. Холодного, доктор біологічних наук, професор Володимир Соломаха.

Коло його наукових інтересів, як і діяльності, було широким і різноманітним. Він ставив перед собою високі цілі та успішно втілював їх у життя. Як справжній патріот своєї батьківщини він спрямовував розвиток вітчизняних наукових досліджень на досягнення міжнародних стандартів, на підвищення рівня освіти студентів та аспірантів, на практичне використання передового наукового досвіду.

Володимир Андрійович Соломаха народився 6 вересня 1955 р. у м. Калінінграді (Кьонігсбергу). У 1958 р. родина повернулася в Україну, до містечка Золотоноша, що на Черкащині, звідки родом був його батько. Після закінчення середньої школи з 1972 до 1977 рр. — навчався на природничому факультеті Черкаського державного

педагогічного інституту ім. 300 річчя возз'єднання України і Росії (нині — Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького). Основи природничих наук він опановував на лекціях та практичних заняттях декана факультету О.М. Дудника, геолога за фахом, що викладав курси "Геологія" та "Дарвінізм", завідувача кафедри ботаніки І.Г. Дерія, який передав йому знання з основ ботаніки, зокрема систематики рослин, а також доцента О.Н. Моляки, що викладала морфологію рослин. Саме вона й помітила здібності студента та зацікавила його першими науковими пошуками, зокрема дослідженнями хімічного складу лікарських рослин на прикладі глодів (*Crataegus*), які він проводив у лабораторії ботанічного саду вишу. Результати роботи були настільки цікавими та високоякісними, що доповідь студента 3-го курсу була включена до програми Всесоюзної конференції у Красноярську. Згодом ці матеріали стали основою для опублікування низки наукових праць: "Содержание некоторых биологически активных веществ в органах боярышника однопестичного" (Моляка, Соломаха, 1974), "Биологически активные вещества *Iris pseudacorus*" (Моляка, Шалаган, Соломаха, 1975), "Флавоноиды в интродуцированном и дикорастущем видах боярышника" (Моляка, Соломаха, 1976), "Вміст деяких біологічно активних речовин в однорічному безлистому пагоні глода" (Моляка, Соломаха, 1977) та інші.

Навчання у виші та отримані знання спонукали Володимира Соломаху до розширення наукового кругозору, розвитку наукових досліджень та стали основою подальших пошуків молодого дослідника вже в новій галузі знань. Після закінчення вишу Володимир Соломаха у 1977 р. розпочав трудову діяльність на посаді

В.А. Соломаха М.В. Величко, І.І. Чорней та В.В. Буджак в експедиції на горі Чивчин (2004 р.)

директора Чорнобаївської районної станції юннатів. Того ж року він вступив до аспірантури Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР (нині — Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України), спеціалізувався з геоботаніки під керівництвом члена-кореспондента АН УРСР (згодом академіка НАН України) Ю.Р. Шеляг-Сосонка. Після успішного захисту кандидатської дисертації в 1982 р. Володимир Соломаха працював молодшим науковим співробітником (1982–1986 рр.) та науковим співробітником (1986–1991 рр.) цієї установи.

Основний науковий інтерес Володимира Соломахи пов'язаний із геоботанікою, до розвитку якої він долучився своїми оригінальними працями. Ще на другому році навчання в аспірантурі його направили на стажування до Інституту біології Башкирського філіалу АН СРСР (м. Уфа), де він познайомився з проф. Б.М. Міркіним — лідером уфимської геоботанічної наукової школи, котра вже на той час була однією з найавторитетніших у колишньому Радянському Союзі та за його межами, що активно займалася розвитком теоретичних питань фітоценології, динаміки та класифікації рослинності, моделі організації фітоценозів тощо. Вже у своїй кандидатській дисертації (1982 р.), на тему "Луговая растительность бассейна р. Ворскла и пути повышения ее продуктивности", молодий вчений Володимир Соломаха застосував елементи флористичної класифікації, що фактично стало точкою ініціації всіх подальших досліджень цього напрямку геоботаніки в Україні. Наукова новизна цієї роботи полягала у комплексній характеристиці сучасного стану та представленості основних синтаксонів лучної рослинності

дослідженого регіону, виділенні п'яти класів формацій лучної рослинності (остепнених, справжніх, болотистих, торф'янистих і засоленних лук) та трьох — солодової рослинності і 59 асоціацій. Вчений вперше для території України склав флористичну класифікацію лучної рослинності і довів невідповідність одиниць еколого-фітоценотичної та флористичної класифікацій; також він охарактеризував поширення угруповань лучної рослинності відповідно до едафотопу; встановив переважання ендегенних, гідрогенних, пасквальних та антропогенних змін у дослідженому регіоні; довів, що комплексна дія цих факторів визначає сучасний стан лук. Отримані дисертантом відомості дозволили розробити й господарську типологію кормових угідь регіону, що визначало практичну цінність роботи.

Разом з І. Сіренком та Є. Косманом Володимир Соломаха був ініціатором створення та розробником новаторської програми FICEN (напівавтоматизованого введення бланків геоботанічних описів, перегляду та первісного сортування фітоценотичних таблиць), яка використовувалася для обробки геоботанічних описів, і якою впродовж двох десятиліть користувались геоботаніки України та суміжних держав.

У 1990 р. творчому колективу в складі Л.С. Балашова, А.В. Боговіна та В.А. Соломахи за цикл праць "Розробка принципово нової типології районування, агротехніки та еколого-фітоценотичних стратегій багаторічних трав для створення, випробування і впровадження в лукове господарство України високопродуктивних та стійких фітоценозів" було присуджено премію АН УРСР імені М.Г. Холодного.

Продовжуючи широкі різноманітні дослідження рослинності, Володимир Соломаха підготував докторську дисертацію на тему "Синтаксономія, агротипологія та районування сегетальної рослинності України", яку він захистив у 1993 р. Це було перше комплексне дослідження агрофітоценозів України, їхньої еколого-флористичної класифікації. Автором вперше описано нові синтаксони, вперше для рослинного покриву країни за методом Браун-Бланке наведено продромус за оригінальними даними, охарактеризовано майже половину загальної кількості асоціацій. Описано два нові порядки, 18 союзів та 75 асоціацій; вперше розроблено принципи та складено схеми типології посівів,

еколого-типологічного районування орних земель за їхньою засміченістю; запропоновано оригінальну методику аналізу участі видів господарсько-цінних рослин у фітоценозах та новий метод оцінки стану засміченості посівів, що у сукупності й визначало наукову та практичну значимість роботи.

Наукові інтереси Володимира Соломаха на той час були зосереджені передусім на дослідженні сеgetальної рослинності окремих регіонів України, зокрема він опублікував низку праць: "Нові синтаксони сеgetальної рослинності лісової зони України" (Соломаха, 1987), "Сеgetальная растительность лесной зоны Украины" (Соломаха, 1988), "Синтаксономія сеgetальної рослинності Північного Причорномор'я" (Соломаха, 1988), "Синтаксономія сеgetальної рослинності рівнинної частини України" (Соломаха, 1989), "Синтаксономія сеgetальної рослинності Криму" (Соломаха, 1990), "Флористическая классификация галофильной растительности Украины" (Соломаха, Шеляг-Сосонко, 1994) та інші. Оригінальні дані про бур'янову рослинність вперше в Україні були узагальнені у праці "Синантропна рослинність України" (Соломаха та ін., 1992). У подальшій діяльності він продовжував активно розвивати геоботанічний напрям досліджень, пов'язаний з удосконаленням класифікації рослинності України та її наближення до західноєвропейських стандартів. Він автор праць "Синтаксони рослинності України за методом Браун-Бланке та їх особливості" (Соломаха, 1995), "Рослинність України (екологоценотичний, флористичний та географічний нарис)" (Соломаха, 2005), "Синтаксономія рослинності України" (Соломаха, 1996, 2008) та інші.

Володимир Соломаха проводив наукові дослідження перетворень природних угруповань під дією видів-трансформерів у Причорномор'ї, результати яких були використані у кількох публікаціях щодо даної групи (Протопопова та ін., 2009а, б).

Деякий час (1990–1994 рр.) Володимир Соломаха працював провідним науковим співробітником відділу медоносної флори та запилення ентомофільних культур Українського науково-дослідного і технологічного інституту бджільництва Держагропрому УРСР (нині — Національний науковий центр "Інститут бджільництва ім. П.І. Прокоповича" НААН

Л. Любінська, В. Соломаха, Т. Соломаха, П. Ковальський, Сатанівське лісництво, Ярмолинецьке лісове господарство, 2019 р. (фото М. Рябий)

України). Згодом його основна трудова діяльність була пов'язана з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, де він обіймав посади професора (1994–1996 рр., 2000–2006 рр., 2008–2018 рр.) та завідувача кафедри ботаніки (1996–2000 рр.), директора Ботанічного саду імені акад. О.В. Фоміна цього ж вишу (2006–2008 рр.). У цей період він викладає загальні ("Ботаніка. Вищі рослини") та спеціальні ("Систематика дводольних", "Охорона рослинного світу", "Фітоценологія", "Екологія рослин", "Географія рослин", "Ботанічне ресурсознавство", "Рослинність України", "Основи фітоіндикації", "Прикладна ботаніка вищих рослин", "Інтродукція та акліматизація рослин", "Біогеографія", "Класифікація рослинності") дисципліни з ботаніки, проводить польові практики та експедиції, готує кваліфікованих фахівців-ботаніків, як студентів так і аспірантів. У 2003 р. йому присвоєно вчене звання професора. Володимир Соломаха був членом спеціалізованої Вченої ради з присудження наукових ступеней на біологічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Впродовж 2018–2021 рр. В.А. Соломаха працював професором кафедри ботаніки та екології Донецького національного університету ім. В. Стуса у м. Вінниці.

За відносно невеликий період його роботи керівником Ботанічного саду ім. акад. О.В.

В.А. Соломаха з колегами у Кременецькому ботанічному саду (Кременець, 2007 р.)

Фоміна вишу він зміг згуртувати колектив, разом з яким підготував та опублікував "Каталог рослин колекції Ботанічного саду" (2007), в якому представлено 1820 таксонів деревних рослин, 1900 видів, різновидів і сортів трав'яних рослин та 4214 таксонів тропічних і субтропічних рослин, провів низку міжнародних конференцій, зокрема "Навашинські читання" до 150-річчя від дня народження академіка С.Г. Навашина (2007), здійснив чимало організаційно-господарчих робіт з благоустрою саду.

З 2019 р. В.А. Соломаха — провідний науковий співробітник відділу охорони ландшафтів збереження біорізноманіття Інституту агроєкології та природокористування НААН України, у 2019–2020 рр. — завідувач лабораторії агролісомеліорації та лісових екосистем. Тут його основна наукова діяльність була зосереджена на дослідженні різних аспектів функціонування захисних лісосмуг: формування, вплив війни на їхнє існування, розробка заходів з відтворення та ін. Результати роботи були узагальнені в методичних рекомендаціях "Еколого-економічні функції захисних лісових насаджень у наданні екосистемних послуг" (Соломаха І. та ін., 2021).

Також за сумісництвом він працював старшим науковим співробітником відділу екології фітосистем (2001–2002 рр.) та завідувачем відділу науково-технічної інформації (2003–2005 рр.) Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, головним науковим співробітником відділу технологій утримання бджіл і виробництва продукції бджільництва Національного наукового центру "Інститут бджільництва ім. П.І. Прокоповича НААН України" (з 2019 р.).

Здійснюючи численні польові дослідження, вчений не міг обійти питання, пов'язані з особливостями рослинного покриву заповідних територій, зокрема: Канівського природного заповідника, природного заповідника "Торгани", національних природних парків "Вижницький", "Сколівські Бескиди", "Синевир". І не лише рослинність, але й флора також його цікавила. Результати досліджень рідкісних видів були опубліковані в оригінальних наукових працях, присвячених рослинному світу, та узагальнені в монографії "Судинні рослини Смарагдової мережі України під охороною Бернської конвенції" (2017), редактором якої був Володимир Соломаха.

Разом з аспірантами й докторантами він працював у різних кутках України. Наприклад, плідною була його співпраця з Людмилою Любінською та Галиною Оліяр, при вивченні стану популяції *Euonymus nanus* в урочищі "Сатанівська дача" НПП "Подільські товтри"; з Богданом Войтюком — під час досліджень галофітних угруповань Чорноморського біосферного заповідника; з Олександром Сенчилом — при вивченні угруповань заплави Лісостепового Дніпра та іншими. Низка публікацій Володимира Соломахи присвячена регіонально рідкісним видам рослин окремих областей України. Однією з таких статей є й остання за його авторством стаття — "Нові знахідки *Aldrovanda vesiculosa* (Droseraceae) та *Utricularia minor* (Lentibulariaceae) з Національного природного парку "Білозерський" (Середнє Придніпров'я)", що опублікована у цьому номері *Українського ботанічного журналу*.

Сучасників вражала неабияка організаторська діяльність Володимира Соломахи. Він швидко реагував на потреби сьогодення. Так, відчуваючи нестачу навчальної літератури, заснував видавництво "Фітосоціоцентр", яке відіграло величезну роль у забезпеченні бібліотек спеціалізованою літературою, необхідною для студентів, аспірантів та викладачів. За час його існування надруковано понад 400 монографій, підручників і посібників з біології, хімії та інших галузей природознавства. Володимир Соломаха також був організатором і головним редактором "Українського фітоценологічного збірника", в якому публікувалися результати оригінальних наукових досліджень. Він ініціював створення загальноукраїнського видання

"Природно-заповідні території України. Рослинний світ", в якому друкувалися відомості про флору та рослинність біосферних і природних заповідників, національних природних і регіональних ландшафтних парків, каталоги ботанічних садів. Він був не тільки головним редактором, але й автором багатьох випусків. Видання цієї серії стимулювало розвиток подібних досліджень в Україні та сприяло розвитку популяризації знань про рослинний покрив.

Володимир Андрійович був науковим керівником понад 10 кандидатських дисертацій, а також науковим консультантом п'яти захищених докторських дисертацій (О. Лукаш, І. Мойсієнко, Л. Любінська, С. Панченко, І. Гончаренко), часто виступав опонентом докторських та кандидатських робіт.

Він дуже любив життя, людей, природу, його любов була просякнута величезною креативною силою. Це проявлялось у постійній його активності, ініціативі вирішення нових і актуальних наукових проблем, організації експедицій з вивчення рослинного покриву окремих територій. Особливим було його вміння відчувати та об'єднувати довкола себе однодумців. Усі, хто були учасниками організованих ним експедицій, будуть завжди пам'ятати організаторський талант і самовідданість Володимира Соломахи в роботі, яка іноді доходила до аскетизму. Він належав до тієї категорії людей, з якими завжди хотілось працювати. Вміння знаходити контакт із людьми робило його центральною особистістю дослідницьких та авторських колективів і проектів. Усе розпочате з ним завжди доводилось до кінцевої мети саме завдяки його організаторським здібностям та наполегливості.

Володимир Андрійович завжди опікувався підготовкою наукових кадрів, сприяв забезпеченню вишів фахівцями. Нині його учні

працюють викладачами в різних навчальних установах Києва, Кам'янця-Подільського, Чернігова, Херсона та інших. Під час польових досліджень він дохідливо пояснював молоді, навчав, тлумачив і своїм ентузіазмом заохочував "читати" та розуміти природу, бачити не лише видиме, але й ті процеси, які проявляться пізніше після певних трансформацій. А скільки було почуто різних життєвих історій про науковців, про рослини, експедиції та усіякі цікаві пригоди під час польових досліджень. Він був душею колективу однодумців, вмів підняти настрій, розрадити і допомогти духовно та матеріально, і робив це щиро. Щедрість — була невід'ємною рисою його характеру. Це відчував кожен його учень у складних життєвих ситуаціях.

Володимир Соломаха був доброю, щирою та відкритою людиною, спілкування з якою завжди приносило задоволення та позитив. Він завжди був у русі, намагався при першій ліпшій нагоді потрапити в природу для задоволення як наукових інтересів, так і для розуміння та розробки дієвих заходів з її охорони. Він вмів наполегливо працювати, але знаходив час і на відпочинок у колі друзів, любив мисливство та рибальство.

Його дружина Тетяна, за фахом теж ботанік, зі студентських років була завжди поруч з ним і в роботі, і в житті. Вони разом виховали двох дітей — Ігоря, так само ботаніка, нині воїна, захисника України, та Олю.

Пам'ять про Володимира Андрійовича Соломаха залишиться в його наукових працях, у описаних ним синтаксонах рослинності, у пам'яті вдячних учнів, у серцях рідних, близьких, друзів та колег.

В. КОЛОМІЙЧУК, І. КОСТІКОВ,
Л. ЛЮБІНСЬКА, В. ПРОТОПОПОВА,
В. ШЕВЧИК, М. ШЕВЕРА